

## Аннотация

Статья посвящена установлению основных факторов формирования пластики поверхности современных неиндивидуальных многоэтажных жилых домов и их классификации по характерным признакам.

Нами проанализированы и классифицированы факторы формирования пластических свойств жилья такие как: природные, функциональные, градостроительные, экономические, эстетические, социальные, конструктивные и типологические. В результате они разделены на две группы по характерным признакам: общие и непосредственные. Общие в свою очередь можно разделить на две подгруппы: объективные и субъективные.

Ключевые слова: пластика поверхности, неиндивидуальное жилье, факторы формообразования.

## Annotation

The article is devoted to the major factors of shaping of the plastic of non-individual modern apartment buildings surfaces and their classification characteristics.

We have analyzed and classified the factors of forming plastic housing properties such as natural, functional, urban, economic, aesthetic, social, structural and typological. As a result, they are divided into two groups according to their characteristic features: general and direct. General, in turn, can be divided into two groups: objective and subjective.

Keywords: plastic surface, non-individual apartment buildings, factors of forming.

УДК 725.513.012.

**К. В. Чернявський,**

*канд. мист., доцент*

*Київського національного університету*

*технологій та дизайну (м. Київ)*

## **ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ КЕРАМІКИ В АРХІТЕКТУРІ ГРОМАДСЬКИХ СПОРУД**

Анотація: в статті розглядаються історичні передумови використання засобів архітектурно-художньої кераміки в архітектурі громадських будівель від періоду неоліту та ранньокласових держав Давнього Сходу до епохи Відродження та розквіту стилю модерн в західній Європі.

Ключові слова: громадські споруди, палаци, архітектурно-художня кераміка, монументально-декоративне мистецтво, глазурована плитка, керамічні панно, рельєфи, кругла керамічна скульптура.

У сучасному світі високих технологій кераміка, як і тисячі років тому, продовжує відігравати неоціненно значну роль у багатьох сферах діяльності людини. Поняття кераміки дуже широке і складається з багатьох складових. Кераміка – це архітектурно-будівельні матеріали (цегла, черепиця, кахлі, облицювальні плитки, будівельні перекриття, димарі та інше); техніка (труби, деталі для радіотехнічної промисловості, ракетного виробництва, атомної енергетики, автомобілебудування тощо); мистецтво (скульптура, мозаїка, декоративні панно, сувеніри, іграшки, вази та інше); посуд (майоліковий, порцеляновий, фаянсовий) [1, с. 6].

Окреме місце займає архітектурно-художня кераміка – група виробів та творів, що характеризується тісним зв'язком з архітектурними об'єктами. Основою формоутворення керамічних виробів і творів виступає специфічність архітектурної форми. Вироби-твори несуть у собі всі якості, що характеризують архітектуру: співмірність з людиною і природним оточенням, ритмічну впорядкованість позиції, просторове і об'ємне рішення, характерне для того об'єкту архітектури, в якому знаходяться вироби, колористичну і кольорову єдність.

Кераміка – свідок стародавньої історії світу. На відміну від дерева, тканини, кістки, паперу, випалена глина не боїться вогню, вологи, атмосферних впливів. На противагу золоту, сріблу та іншим цінним металам, випалену глину не можна перетопити. Саме тому зразків творів первісного мистецтва, вироблені з випаленої глини, дійшло до наших часів незрівнянно більше ніж з інших матеріалів. Первісне мистецтво являло собою основу мистецтва ранньокласових держав Давнього Сходу, Античного світу та Середньовічної Європи. Незважаючи на велику віддаленість первісної епохи, ми постійно стикаємося з її відголосами у сучасному монументально-декоративному мистецтві та народній творчості [2, с.26].

Перші керамічні вироби були виготовлені за часів нового кам'яного віку, неоліту – близько VIII тис. до н.е. До нашого часу дійшли знахідки, що траплялися археологам на протязі віків і перебували під впливом атмосфери, води і чорнозему, який за довгі тисячоліття руйнує все, навіть метал [2, с.32].

Знаковим моментом для розвитку кераміки, було винайдення гончарського круга. Відтоді історія кераміки поділяється на два великі періоди – до появи круга і після. Гончарський круг – одне з найперших механічних приладь, яке винайшла людина. Батьківщиною гончарського круга можна вважати Месопотамію, де його вперше використали шумери. У VIII тис. до н. е. він узвичаївся у практиці єгипетських, індійських, іранських, і сирійських гончарів. З XIV ст. до н. е. відомий у Китаї, з VIII – VII ст. до н. е. в Італії, Іспанії, Причорномор'ї, Закавказзі. [3, с.52]. На території Європи це

відбулось у період Черняхівської культури. Археологічна культура у 100-500 роках залізної доби. Поширена на території лісостепового Подніпров'я між Дінцем і Дністром та Прутом і вздовж Буга, а також на південному сході Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії, Болгарії. Відкрита у 1900—1901 рр. Вікентієм Хвойкою біля с.Черняхова на Київщині. Гончарі-черняхівці славилися винайденням гончарського круга. В архітектурі житлових та громадських споруд кераміка (обпалена цегла та керамічна плитка), активно використовувалась у Трипільській культурі, або Кукутені культурі (рум. Cucuteni).

Значного розвитку застосування кераміки в предметно-просторовому середовищі знаходить своє відображення у культурах Передньої Азії (Дворіччя) та Древнього Єгипту. Час виникнення в обох випадках майже співпадає (V – IV тис. до н.е.). Справжнього розквіту архітектурно-художня кераміка знаходить у Передній Азії – другому центрі розвитку культури в межах Стародавнього Сходу. [4, с.49]. Архітектура та мистецтво Передньої Азії різко відрізнялися від давньоєгипетської в функціональному конструктивному та художньо-композиційному відношеннях. Передня Азія, порівняно з Єгиптом, знаходилася в особливих умовах: тут були інші будівельні матеріали. У південній частині дворіччя, що була витоком розповсюдження передньоазійської культури, основним матеріалом була глина.

При будівництві палацових споруд широко використовувалася обпалена цегла, а для декорування застосовували поливні плитки та кахлі. В умовах, коли використання живопису по штукатурці із-за вологості було неможливим, поливні кахлі набували особливого значення. Як правило, поверхня стін фарбувалася вохрою, яка у поєднанні з блакитними кахлями та чорною, червоною, білою гаммою рельєфів утворювала особливий надзвичайний колорит. Прикладом подібного декорування може слугувати храм Зиккурат Ура – присвячений богу місяця Нанні, збудований у період III-ї династії Ура пізньо-шумерського періоду.[3, с.56]. Це було, чи не першим в історії прикладом синтезу архітектури та кераміки при створенні об'єктів громадського призначення.

Подібні декоративні принципи слугували для оздоблення палацових ансамблів і пізніше у період Нововавілонського Царства (VII– VI ст. до н.е.), яскравим прикладом може слугувати споруда Брами богині Іштар. Дві оборонні вежі декорувалися ритмічно розміщеними рельєфами, які були покриті поливою, що зображували звіроподібних грифонів, левів [3, с.149].

Значним внеском у подальший розвиток монументально-декоративного мистецтва стала кераміка Ахеменідського Ірану (VI ст. до н.е. – 330 рр. н.е.). Палацові ансамблі у містах Персеполь та Сузи (зведені упродовж 6 – 4 рр. до

н.е. царями Дарієм, Ксерксом, Артаксерксом III) відзначаються пишністю та розкішністю. Художня єдність палаців досягалася керамічними рельєфами та скульптурно-архітектурними деталями, що за своїми пластичними ритмами були підкорені чіткому загальному ритму архітектури. Органічним елементом оздоблення палацу в Сузах є керамічні панно, завдяки яким досягається розкішність інтер'єрів, що відповідають вишуканим архітектурним ритмам [4, с.183].

Подальше активне застосування кераміки в архітектурі громадських споруд знаходить продовження в середні віки, базуючись на античних традиціях. Від романської епохи збереглися підлоги, викладені плиткою на зразок мозаїчного килима. Чудові зразки керамічної майстерності донесла готика. Плитки для підлоги покриваються візерунками, з яких складаються складні орнаментальні композиції. У французьких соборах для малюнка підлоги використовується мотив лабіринту. Віруючі повинні були, читаючи молитви, на колінах просуватися з цього лабіринту, що символізувало паломництво до святих місць.

Подальшого справжнього розквіту архітектурно-художня кераміка знаходить в архітектурі Нового часу у Європі (XV – XIX ст.) яка може бути охарактеризована узагальнюючим терміном – «проантична архітектура», що відображена в стилях ренесанс, бароко, класицизм та еkleктизм, що послідовно змінювали одна іншу [5, с.45]. Аналіз об'єктів «проантичної архітектури», дозволив виявити, що найвищого розвитку та застосування архітектурно-художня кераміка знаходить у період Відродження. Прагнення зодчих XV – XVI ст. вивести архітектуру на шлях наслідування античним прийомам та формам обмежилось відтворенням в загальному характері ордерних засобів та пов'язаних з ними декоративних елементів. Підвищилось значення декоративно-прикладного мистецтва, яке почало відігравати важливу роль при оздобленні інтер'єрів громадських споруд, палаців знаті, ратуш, осель заможних городян та культові споруди [6, с.119].

Монументально-декоративне мистецтво безпосередньо залежало від характеру та напрямків архітектури епохи Відродження. Великої значущості набули громадські споруди нових типів: ратуші, лоджії, вуличні та ринкові фонтани, житлові розкішні будинки, палацові ансамблі при оздобленні яких значна роль відводилась творам кераміки. В епоху Відродження, період радикальних перетворень у зв'язку з розповсюдженням ідей гуманізму та реформації, будівлі громадського призначення зазнали певних змін: набули більш парадного, палацового вигляду. Нові пошуки в керамічній та круглій скульптурі належать визначному майстру Відродження Лукка делла Роббіа (1399/1400 – 1482). Скульптор вперше у Європі (1438 р.) використовував у

роботі глазурну техніку для створення архітектурної майоліки у вигляді скульптурних багатофігурних рельєфів та фактурних вставок, що встановлювалися в люнетах на фасадах палаццо або в інтер'єрах у вигляді круглих рондо. Керамічна глазурована плитка, вироблена у майстернях делла Роббіа, використовувалися далеко за межами Італії.

З території Італії техніка майоліки була перенесена до інших європейських країн, а саме до Франції (міста Руан, Ліон), до Голландії (м. Дельф). У XVIII ст. живопис на кахлях та керамічних панно на плитці був розповсюджений в Іспанії, Нідерландах, Росії. Сюжети розписів, як правило складали різноманітні сюжетні сцени.

В архітектурі Західної Європи «стиль модерн» розквітнув бурхливо та яскраво. В значній мірі він окреслив собою цілий період в історії архітектури та монументально-декоративного мистецтва кінця XIX – початку XX століття. В Росії центрами архітектури «стилю модерн» стала Москва та Санкт-Петербург, в Німеччині – Мюнхен та Дармштадт. У Великобританії – Глазго, у Іспанії – Барселона, а в Італії – Турин.

Найбільш чітка школа склалась в Нансі, Франція. Цікавими, з точки зору використання архітектурно-художньої кераміки є деякі об'єкти в місті Страсбург. Зокрема будівля Школи декоративного мистецтва (*École supérieure des arts décoratifs de Strasbourg, ESAD*). Авторами проекту нової будівлі Школи виступили архітектори Йоганн Карл Отт (*Johann Karl Ott*) і Едуард Редерер (*Edouard Roederer*), прихильники інтелектуального руху Німецький Веркбунд (це було об'єднання архітекторів, майстрів декоративного мистецтва і промисловців, що ставило за мету реорганізацію архітектури і ремесел на сучасній промисловій основі).

Фасад з жовтої цегли прикрашений керамічними панно, з 1981 року ввійшов у число історичних пам'яток Франції. Автором був випускник цього навчального закладу - відомий ельзаський художник-кераміст Леон Елшингер (*Léon Elchinger*) (1871-1942), (сімейне підприємство *Céramiques Elchinger* існує в Ельзасі з 1834 р.): ця робота стала першим серйозним проектом 21-річного Елшингера.

Керамічні панно, виконані Елшингером за ескізами мюнхенського художника Антона Седера (Зедера) (*Anton Seder*) (першого директора Школи), зображують великі алегоричні фігури, які символізують Науку, Геометрію, Археології, потім Архітектуру, Живопис і Скульптуру, а також рослинні мотиви, характерні для стилю модерн.

Особливої уваги заслуговує кераміка в стилі модерн в Іспанії. В кінці XIX століття, в епоху зрілого модернізму, архітектор Люїс Думенек і Мунтане побудував в каталонському місті Реусі великий комплекс психіатричної лікарні

Пере Мата (Institut psiquiátrico/frenopático Pere Mata). Це унікальний медичний заклад, розташований далеко від міського шуму, але не позбавлений благ цивілізації, є прекрасним прикладом архітектури, яка служить соціальним цілям і в той же час володіє найвищою естетичною цінністю.

Архітектурний ансамбль психіатричного госпіталю Пере Мата складається з ряду ізольованих павільйонів, в оформленні яких Думенек і Мунтане в безлічі використовували природні орнаменти. [7, с. 117].

У зовнішньому і внутрішньому оформленні корпусів вражає велика кількість гармонійно поєднаних декоративних деталей: вітражів, керамічних скульптурних прикрас, орнаментів, розписів. Прекрасним прикладом такого вмілого застосування різних видів прикладних мистецтв є галерея на нижньому поверсі "елітного павільйону".

Зовнішня обробка павільйонів взагалі відрізняється великою кількістю витончено розписаних керамічних плиток (кахлів), виготовлених каталонським декоратором і мозаїстом Льюїсом Бру (Lluís Brú) (1868-1952) за власними малюнками, а також за ескізами барселонського художника Жозепа Триадо (Josep Triadó) (1870-1929). Льюїс Бру був відомим майстром в мозаїці, і працював над багатьма модерністськими проектами на півночі Іспанії: у Барселоні він брав участь, наприклад, в оформленні Палацу каталонської музики, Каса Льео-Мурера, Каса Кумалат, палацу барона Куадраса, лікарні Св. Павла, аптеки Farmàcia Viladot, а у Валенсії - займався мозаїчним оформленням знаменитого Північного вокзалу в стилі модерн.

Особливо виразні панно з синьо-жовтої та блакитної керамічної плитки, що прикрашають фасади "елітного павільйону". Тут зустрічаються різні мотиви з рослинного і тваринного світу. В оздобленні бічного фасаду наприклад, можна помітити кахлі з зображенням двох павичів, які п'ють з дерева життя [7, с. 108]. Крім того, фасад прикрашають кахельні ангели в символічних позах, що нагадують деякі роботи Альфонса Мухи.

Проаналізувавши різні історичні епохи, з'ясовано, що архітектурно-художня кераміка, якій властиві великі емоційні і художні можливості у створенні гармонічного з архітектурою образу та співзвучність об'ємно-ритмічним структурам сучасних споруд, може якісно збагачувати архітектурний простір, та надавати спорудам образності та рис індивідуальності. Застосування керамічних матеріалів є практичним та економічно виправданими. Завдяки своїм пластично-образним особливостям, твори кераміки дозволяють якісно збагатити та естетично урізноманітнити фасади та інтер'єри громадських будівель, підсилити їх емоційну виразність та індивідуальність, розмаїттям форм та засобів створити у синтезі з архітектурою особливе предметно-просторове середовище життєдіяльності людини, надати

йому гармонійності та естетичної привабливості. Характерними рисами для кераміки є можливість створювати сюжетно-тематичні, орнаментально-декоративні та абстрактно-асоціативні композиції як площинного, так і об'ємного характеру, використовувати необмежену кольорову гаму та художні фактури.

#### Література

1. Крутенко Н. Розповіді про кераміку / Наталія Крутенко. – Київ: Либідь, 2002. – 252с.
2. Всеобщая история искусств / [Б.В.Вейрман, Б.Р.Виппер, А.А.Губер, М.В.Доброклонский] – Москва: „Искусство”, 1962. – 530 с.
3. История искусства зарубежных стран: Первобытное общество, Древний восток, Античность: [коллектив авторов / отв. редактор А.П. Чубова] – Москва. «Изобр. Искусство», 1980. – 384 с.
4. Велика ілюстрована енциклопедія історії мистецтв / [пер. з англ., ред. тексту В.Герман]. – К.: Махаон – Україна, 2007. – 512 с.
5. Раннев В.Р. Интерьер: Учеб пособие для архитекторов спец. Вузов / Раннев В.Р. – М.: Высш. шк., 1987 – 273 с.
6. Алпатов М.В. Художественные проблемы итальянского возрождения / Алпатов М.В. – Москва: «Искусство», 1976. – 288 с.
7. Vidal i Jansa, Mercis / Amigy, J. / Lacuesta, R. / Moragas, A. / Subias, M.P. Esplugues i el Modernisme - Patrimoni i ciutat. Published by: Ajuntament d'Esplugues de Llobregat Grup d'estudis, 2000, 235 p.

#### Аннотация

В статье рассматриваются исторические предпосылки использования средств архитектурно-художественной керамики в архитектуре общественных зданий от периода неолита и раннеклассовых государств Древнего Востока до эпохи Возрождения и расцвета модерна в западной Европе.

Ключевые слова: общественные здания, дворцы, архитектурно-художественная керамика, монументально-декоративное искусство, глазурованная плитка, керамическое панно, рельефы, круглая керамическая скульптура.

#### Annotation

The article deals with the historical background of the use of architectural and artistic ceramics in the architecture of public buildings from the Neolithic period and the early class states of ancient East to the Renaissance and the flowering of modernism in Western Europe.

Key words: public buildings, palaces, architectural and artistic ceramics, monumental decorative art, glazed tile, ceramic panel, reliefs, round ceramic sculpture.